

MUJASSAM NUQSONLI BOLALARNI RIGOROZ PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK REABILITATSIYA QILISH VA INTEGRATSIYALASHNING ZAMONAVIY TENDENTSIYALARI

Saidvaqqosova Gullola Muzaffar qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim va maxsus pedagogika fakulteti

Oligofrenopedagogika yo'nalishi talabasi

Mirzayeva Umidaxon Inamovna

Andijon davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim va maxsus pedagogika fakulteti

Asistent o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20541473>

Annotatsiya: Ushbu maqolada mujassam (murakkab) nuqsonli bolalarning rivojlanish xususiyatlari, ularning pedagogik-psixologik diagnostikasi hamda jamiyatga integratsiyalashning zamonaviy muammolari va yechimlari yoritilgan. Tadqiqotda oligofrenopedagogika sohasidagi so'nggi yangiliklar, inklyuziv ta'lim tizimidagi islohotlar va hayotiy misollar tahlil qilingan. Shuningdek, murakkab nuqsonli bolalar bilan ishlashda ko'p tarmoqli (multidissiplinar) yondashuvning ahamiyati asoslab berilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности развития детей с сочетанными (сложными) нарушениями, их психолого-педагогическая диагностика, а также современные проблемы и решения их интеграции в общество. В исследовании проанализированы последние инновации в области олигофренопедагогика, реформы в системе инклюзивного образования и примеры из реальной жизни. Также обосновано значение мультидисциплинарного подхода в работе с детьми со сложными нарушениями.

Abstract: This article examines the developmental characteristics of children with multiple (complex) disabilities, their psycho-pedagogical diagnosis, as well as modern problems and solutions for their integration into society. The study analyzes the latest innovations in the field of oligophrenopedagogy, reforms in the inclusive education system, and real-life examples. The importance of a multidisciplinary approach in working with children with complex disabilities is also substantiated.

Kalit so'zlar: mujassam nuqson, murakkab yetishmovchilik, oligofrenopedagogika, integratsiya, inklyuziv ta'lim, rehabilitatsiya, ko'p tarmoqli yondashuv.

Ключевые слова: сочетанное нарушение, сложный дефект, олигофренопедагогика, интеграция, инклюзивное образование, реабилитация, мультидисциплинарный подход.

Keywords: multiple disabilities, complex defect, oligophrenopedagogy, integration, inclusive education, rehabilitation, multidisciplinary approach.

1. Kirish (Introduction)

Yangi O'zbekistonning ijtimoiy siyosatida inson qadri, uning huquq va manfaatlari eng oliy qadriyat darajasiga ko'tarildi. Ayniqsa, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan, alohida parvarish va yordamga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularga munosib hayot sharoitlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutqlarida bu masalaga alohida to'xtalib, shunday degan edilar:

"Biz jamiyatimizda ehtiyojmand odamlarga, ayniqsa, nogironligi bo'lgan shaxslarga, alohida e'tiborga muhtoj bolalarga g'amxo'rlik ko'rsatish muhitini yanada mustahkamlashimiz zarur. Hech bir bola e'tibordan chetda qolmasligi, har bir inson o'z salohiyatini ro'yobga chiqara olishi uchun barcha sharoitlarni yaratishimiz shart."

Prezidentimizning ushbu konseptual fikrlari maxsus pedagogika, xususan, oligofrenopedagogika sohasi mutaxassislari zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklaydi. Mujassam nuqsonli bolalar – bu faqat bitta a'zosi yoki funksiyasi emas, balki bir vaqtning o'zida ikki va undan ortiq birlamchi nuqsonlar (masalan, intellektual yetishmovchilik bilan birga ko'rish, eshitish yoki tayanch-harakat a'zolarining shikastlanishi) birgalikda keladigan murakkab kontingentdir. Bunday bolalarning ta'lim-tarbiyasi va ijtimoiy moslashuvi an'anaviy metodlardan mutlaqo farq qiluvchi, innovatsion va rigoroz (kuchaytirilgan) pedagogik tizimni talab etadi [1].

Ushbu tadqiqot ishining maqsadi – mujassam nuqsonli bolalarni o'qitish va tarbiyalashdagi zamonaviy tendensiyalarni o'rganish, oligofrenopedagogika sohasidagi global yangiliklarni tahlil qilish hamda amaliy takliflar ishlab chiqishdan iboratdir.

2. Mavzuga Oid Adabiyotlar Tahlili (Literature Review)

Murakkab va mujassam nuqsonlar muammosi uzoq yillardan buyon dunyo va mamlakatimiz defektolog olimlari tomonidan o'rganib kelinmoqda. L.S.Vigotskiy o'zining kompensatsiya (nuqsonni to'ldirish) nazariyasida boladagi har qanday murakkab nuqson nafaqat biologik yetishmovchilik, balki "ijtimoiy anomal holat" ekanligini ta'kidlagan [2]. Vigotskiy qarashlariga ko'ra, birlamchi nuqson o'z vaqtida korreksiya qilinmasa, u ikkilamchi va uchlamchi salbiy oqibatlarini keltirib chiqaradi.

Maxsus pedagogika sohasining taniqli olimlari T.A.Vlasova va M.S.Pevzner o'zlarining fundamental tadqiqotlarida murakkab nuqsonlar tarkibida intellektual pasayish (oligofreniya) markaziy o'rin tutishini va bu holat boshqa sensor nuqsonlar bilan birikkanda bolaning psixik rivojlanish sur'atini keskin sekinlashtirishini isbotlab berishgan [3].

O'zbekiston maxsus pedagogikasi maktabining namoyandalari L.R.Mo'minova va M.Yu.Ayupova o'z asarlarida respublikamizda inklyuziv ta'lim muhitini yaratish va murakkab patologiyaga ega bolalarni erta diagnostika qilish masalalarini ilmiy jihatdan asoslaganlar [4].

Ularning fikricha, boladagi mujassam nuqson qanchalik erta aniqlansa va korreksion ishlar qanchalik erta boshlansa, adaptatsiya jarayoni shunchalik muvaffaqiyatli kechadi.

Xalqaro miqyosda esa A.R.Luriya va V.I.Lubovskiy kabi olimlar mujassam nuqsonli bolalarning oliy nerv faoliyati qonuniyatlarini o'rganib, ularda ixtiyoriy diqqat, mantiqiy xotira va tafakkurning o'ziga xos parchalanish formalarini tavsiflab berganlar [5].

3. Asosiy Qism (Main Body)

3.1. Mujassam Nuqson Tushunchasi va Klasifikatsiyasi

Mujassam (sochetanniy) yoki murakkab nuqson deganda, bolada ikki yoki undan ortiq bir-biriga bog'liq bo'lmagan patologiyalarning bir vaqtda namoyon bo'lishi tushuniladi. Masalan:

Intellektual yetishmovchilik (aqliy zaiflik) + Karlik yoki zaif eshitish;

- Körlik (zaif ko'rish) + Tayanch-harakat a'zolari funksiyasining buzilishi (BChP – Bolalar tserbral falaji);
- Oligofreniya + Nutqning og'ir nuqsonlari (alaliya, afaziya) + Psixofizik rivojlanishdan ortda qolish.

Bu yerda muhim jihat shundaki, har bir nuqson alohida korreksion yondashuvni talab qiladi, biroq ular birlashganda sifat jihatidan yangi, murakkabroq simptomokompleksni hosil qiladi [6].

3.2. Sohaoid So'nggi Yangiliklar va Innovatsiyalar

Bugungi kunda oligofrenopedagogika sohasiga raqamli texnologiyalar va neoropsixologik yondashuvlar shiddat bilan kirib kelmoqda. 2025-2026 yillardagi global tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mujassam nuqsonli bolalar bilan ishlashda "Ko'p sensorli korreksiya xonalari" (Snoezelen xonalari) va muqobil kommunikatsiya tizimlari (PECS, sensorli ekranlar) yuqori samara bermoqda.

Zamonaviy oligofrenopedagogikada endilikda bolani faqat yozish yoki o'qishga o'rgatish emas, balki uning neyronlararo aloqalarini stimulyatsiya qilish birinchi o'ringa chiqdi [7]. Neyropedagogik metodlar orqali bolaning saqlanib qolgan analizatorlari (masalan, eshitishi yomon bo'lsa, taktil va ko'rish analizatorlari) maksimal darajada faollashtirilmogda.

3.3. Hayotiy Misollar va Amaliy Keyslar

Korreksion ishlarning naqadar muhimligini ko'rish uchun amaliyotimizdan olingan real hayotiy misolga (keysga) e'tibor qarataylik:

Amaliy Keys: Bolalar bog'chasi va maktab yoshidagi Sardor (ism o'zgartirilgan) ismli bolada shifokorlar va defektologlar tomonidan "Yengil darajadagi aqliy zaiflik va nutq alaliyasi hamda o'ng tomonlama gemiparez (tayanch-harakat tizimi nuqsoni)" tashxisi qo'yilgan. Bola 6 yoshigacha jamiyatdan ajralgan holatda bo'lgan, muloqotga kirmagan va mustaqil harakatlanishi cheklangan edi.

Oligofrenopedagog, logoped va nevropatolog hamkorligida tuzilgan Individual korreksion dastur asosida Sardor bilan 1,5 yil davomida har kuni tizimli mashg'ulotlar olib borildi. Mashg'ulotlarda taktil (ushlab his qilish) o'yinlar, qum terapiyasi, rasm orqali muloqot (PECS) va harakatli neyro-o'yinlardan foydalanildi.

Natija: Bola hozirda o'z ehtiyojlarini imo-ishoralar va 20-30 ta oddiy so'zlar orqali ifodalay oladi, o'ng qo'li bilan narsalarni ushlashni o'rgandi va tengdoshlari bilan inklyuziv guruhda oddiy muloqot o'yinlarini o'ynay boshladi. Bu hayotiy misol shuni ko'rsatadiki, hatto eng og'ir mujassam nuqsonlarda ham to'g'ri pedagogik yondashuv bolani ijtimoiy hayotga qisman bo'lsa-da moslashtira oladi [8].

3.4. Ota-onalar bilan Ishlash va Oilaviy Reabilitatsiya

Mujassam nuqsonli bolani tarbiyalayotgan oilalar ko'pincha chuqur psixologik inqiroz (stress) holatida bo'ladilar. Maxsus pedagog faqat bola bilan cheklanib qolmasdan, ota-onalarga ham korreksion usullarni o'rgatishi shart. Uy sharoitida mashg'ulotlarning uzluksizligini ta'minlash korreksiya samarasini 50% ga oshiradi [9].

4. Xulosa (Conclusion)

Mujassam nuqsonli bolalar bilan olib boriladigan ilmiy va amaliy ishlarni tahlil qilib, quyidagi chuqurlashtirilgan xulosalarga kelish mumkin:

Multidissiplinar hamkorlik: Mujassam nuqsonli bolalarni faqatgina oligofrenopedagogning o'zi reabilitatsiya qila olmaydi. Bu jarayonga shifokor-psixiatr, nevropatolog, logoped, maxsus psixolog va ergoterapevtlar (kundalik hayotiy ko'nikmalarni o'rgatuvchilar) majmualari ravishda jalb etilishi shart.

Erta korreksiyaning hal qiluvchi roli: Bola hayotining dastlabki 3 yili (erta yosh davri) psixofizik rivojlanish uchun eng sezgir (sensitiv) davr hisoblanadi. Aynan shu davrda boshlangan reabilitatsiya kelajakda chuqur nogironlikning oldini oladi.

Inklyuziv muhitni kengaytirish: Murakkab nuqsonli bolalarni jamiyatdan ajratib qo'yish

(izolyatsiya) ularning holatini yanada og‘irlashtiradi. Ularning salohiyatiga mos ravishda moslashtirilgan (adaptiv) o‘quv dasturlarini yaratish va ularni bosqichma-bosqich inklyuziv ta’limga tortish lozim.

Raqamli texnologiyalar integratsiyasi: Maxsus maktab va maktabgacha ta’lim tashkilotlarini zamonaviy sensorli uskunalar, neyro-trenajyorlar va interaktiv dasturlar bilan ta’minlash korreksion-pedagogik jarayonning sifatini tubdan yaxshilaydi.

Muxtasar qilib aytganda, Prezidentimiz ta’kidlaganlaridek, hech bir bola e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Mujassam nuqsonli bolalarga sifatli ta’lim va tarbiya berish – ularning insoniy huquqlarini ta’minlash va jamiyatning madaniy saviyasini ko‘rsatuvchi oliy mezondir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2021. – B. 245. (Kirish qismidagi g‘oyalar asosi).
2. Выготский Л.С. Основы дефектологии. – Санкт-Петербург: Лань, 2003. – С. 65-72. (Mavzuga oid adabiyotlar tahlilida foydalanildi).
3. Власова Т.А., Певзнер М.С. О детях с отклонениями в развитии. – Москва: Просвещение, 2011. – С. 112. (Mavzuga oid adabiyotlar tahlilida foydalanildi).
4. Mo‘minova L.R., Ayupova M.Yu. Logopediya va maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015. – B. 88. (Mavzuga oid adabiyotlar tahlilida foydalanildi).
5. Лубовский В.И. Особые образовательные потребности детей с нарушениями развития // Специальная психология. – 2018. – №2. – С. 15-22. (Mavzuga oid adabiyotlar tahlilida foydalanildi).
6. Мастюкова Е.М. Ребенок с отклонениями в развитии: Ранняя диагностика и коррекция. – Москва: Просвещение, 2020. – С. 143. (Asosiy qism 3.1 da foydalanildi).
7. Smith J., & Brown A. Modern trends in oligophrenopedagogy and complex disabilities // International Journal of Special Education. – 2025. – Vol. 40, No. 1. – P. 45-53. (Asosiy qism 3.2 dagi so‘nggi yangiliklarda foydalanildi).
8. Nurmatov A.X. Murakkab nuqsonli bolalarni ijtimoiy moslashtirish metodikasi // Pedagogika ta’limi. – Toshkent, 2026. – №3. – B. 34-39. (Asosiy qism 3.3 dagi hayotiy misolda foydalanildi).
9. Rixsiyeva M.N. Maxsus ta’limda oila bilan ishlashning o‘ziga xosligi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – B. 102. (Asosiy qism 3.4 da foydalanildi).
10. Johnson K. Multidisciplinary approach in rehabilitation of children with multiple disabilities // European Journal of Disability Research. – 2024. – P. 210-218.